

РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЯЛЬКОТЕРАПІЇ

Вознесенська Олена,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
президент ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (Київ)*

На часі актуалізувалася ідея щодо дослідження та обговорення в колі колег особливостей застосування лялькотерапії як різновиду арт-терапії. Ляльки почали використовувати в арт-терапії відносно нещодавно. Але вони так захоплюють деяких арт-терапевтів, що фахівці нехтують певними застережними засобами, не враховують з методичної точки зору механізми, що діють під час створення ляльки. І, дійсно, як можуть бути небезпечними ляльки? **Лялька** – це тривимірне зображення у вигляді фігурки людини чи тварини, яке керується людиною. Лялька відома і як дитяча іграшка, і як оберіг родини й Роду, і як могутній магічний талісман та символ зв'язку між поколіннями. Найдавнішу знайдену ляльку датують кількома тисячоліттями до н. е., вона вважається вченими прообразом богині. Ляльки використовувалися майже у всіх традиційних культурах – у північних народів і в Австралії, в африканських племенах і в Україні. Трипільські фігурки-ляльки відомі усьому світу. Л.Г. Гребенщикова виділяє **історичні етапи у використанні ляльок**: використання в магічних цілях, для трудового навчання, для театральних постановок, для гри, як засіб вивчення емоційної сфери дитини, як засіб психотерапевтичного впливу [1].

В стародавні часи людиноподібні скульптури ставали язичницькими ідолами і виконували ролі в магічних і релігійних обрядах, заміщаючи людину, і захищаючи її як обереги, чи виступаючи як зображень божества. Створення ляльок мало сакральний зміст, було відображенням панівного в ті часи **магічного мислення** людини. У ляльці як магічному предметі втілені космогонічні міфи: вона є, з одного боку, простим побутовим земним предметом, але з іншого – несе «небесну» символіку, апелює до вищих сил [6]. Лялька є й відображенням життя і побуту людей, і посередником між живими й іншими світами. В той же час ляльки є засобом естетичного, фізичного, розумового розвитку дітей, носіями культурних смислів та духовних цінностей [7, с. 114]. Граючись з лялькою, дитина вчилася та вбирала в себе притаманні їй епоси уявлення [2]. Велике значення мають **захисні магічні властивос-**

ті, якими наділяли ляльку наші предки: ляльки привертають вдачу, охороняють від злих сил, виконуються бажання.

В найбільш загальному вигляді *функції ляльки*: розважальна, естетична, освітня, корекційна, психотерапевтична, – як зараз, так й в стародавні часи.

Більш детально згадаємо *ляльку-мотанку*, найпоширеніший різновид магічних ляльок у всьому світі. Її можна віднести до символів колективного несвідомого, що збереглися в традиціях народного мистецтва та фольклору. Лялька-мотанка є тканинною лялькою і використовується як оберіг. Її часто пов'язують з уявленнями про життя і смерть, з пращурами та майбутніми поколіннями. Вважається, що такі ляльки мають бути без обличчя чи з хрестом замість обличчя через страх, що до неї може увійти дух живої чи мертвої істоти.

Чому ми приділили так багато уваги магічним лялькам? Адже саме вони часто використовуються в арт-терапевтичній роботі. І крім того, ляльки-мотанки повсюдно робляться на уроках трудового навчання в школі, де чомусь вчителі кажуть про магію, яка є лише умінням «працювати з певними силами природи, які до кінця ще не можуть пояснити вчені, і ці сили можна обернути як на шкоду, так і на користь, – все залежить від намірів і дій конкретно взятої людини, яка проводить ритуал» [5, с. 16]. І нам здається важливим розуміння механізмів, які діють під час такої терапії чи навчання. Отже, перейдемо до розгляду лялькотерапії як методу допомоги особистості.

Лялькотерапія – різновид арт-терапії у вузькому значенні, коли засобом зцілення є образотворче мистецтво, передбачає створення та використання ляльок у психотерапії з метою психічного зцілення, розвитку та гармонізації. Лялькотерапія має витоки в психодрамі Я. Морено, саме тому можна розглядати лялькотерапію як різновид драматерапії. В лялькотерапії застосовуються готові ляльки і створені в процесі творчої діяльності. Деякі автори розглядають лялькотерапію як різновид ігротерапії (Х.Дж. Джинотт, І. Тащева, С.В. Гріднева), коли мова йде про роботу з готовими ляльками. Як арт-терапію лялькотерапію рахують Т.Ю. Колошина, Г.В. Тимошенко, Л.Д. Лебедева. Тут йдеться про створення ляльок, де фокус уваги спрямований на процес створення і сам продукт – ляльку, важливим є обговорення та маніпуляції з ляльками після їх створення.

Методичними засадами лялькотерапії є такі механізми розвитку особистості як **проекція**, **ідентифікація** та **відокремлення**. Ляльки є проміжним об'єктом взаємодії, посередником між терапевтом та клієнтом. Маніпуляції з ляльками і водночас ідентифікація з ними дають можливість відчувати себе захищеними при вирішенні своїх проблем і освоєнні нових способів поведінки і комунікації. Спробувавши новий стиль міжособистісних стосунків, маніпулюючи лялькою, і переконавшись в його ефективності, клієнту легко перенести цей стиль у реальне життя. Вправи/методики з ляльками також сприяють розвитку у дітей дрібної моторики руки, творчої уяви і мови. Отже, **функції лялькотерапії**: комунікативна; релаксаційна; виховна; розвивальна; навчальна.

За Т.Д. Зінкевич-Євстігневою в лялькотерапії є такі **етапи роботи**: виготовлення ляльки, «оживлення» та знайомство з лялькою, використання ляльки у казкових сюжетах [3]. Лялька, виготовлена своїми руками, стає «рідною», процеси ідентифікації та проектування проходять глибше, яскравіше, повніше. Будь-яке виготовлення ляльки – своєрідна медитативна практика: повна зосередженість на процесі, глибока заглибленість в роботу.

Під час процесу створення ляльки в клієнта є найбільш можливостей спроектувати на продукт творчості частину своєї особистості, змісти свого внутрішнього світу. Іноді – це може бути задано навіть на рівні інструкції: «Створи ляльку, схожу на себе», яка підсилює ідентифікацію людини зі створеною лялькою. Наступні маніпуляції з такою лялькою дають можливість клієнту не лише спробувати нові патерни поведінки, спілкування, а й легко інтеріоризувати їх після завершення роботи. В арт-терапії інтеріоризація є процесом зворотним стосовно проекції.

У зв'язку з цим, Т.Ю. Колошина та Г.В. Тимошенко наголошують на такому необхідному етапі в роботі з ляльками – **відокремлення**: лялька знов стає просто лялькою, а клієнт набуває нового досвіду [4]. Тому що лялька лише засіб, інструмент, за допомогою якого людина може подивитися на себе з мета-позиції, нібито зверху, побачити свої особливості і усвідомити можливі шляхи подолання кризи, вирішення проблеми. Лялька не залишається носієм якостей клієнта, її не можна використати в магічних діях, як іноді жартують клієнти. Така лялька, зазвичай, залишається в кабінеті арт-терапевта.

Тепер розглянемо, що відбувається в терапії під час виготовлення магічно-обрядових ляльок.

Фактор *творчої експресії* як терапевтичний фактор діє в створенні магічної ляльки дуже обмежено: така лялька створюється за певними правилами, канонами, які не можна порушувати. Таку «творчість» можна назвати самовираженням лише з певними зауваженнями. Така робота ближче до рукоділля, може стати відпочинком, розвагою, дозвіллям, використовуватися на уроках трудового навчання для розробки дрібної моторики рук дітей чи для вивчення традицій української культури. Водночас співпричетність до народного мистецтва дозволяє людині відчути спільність з поколіннями пращурів, встановити зв'язок зі змістами колективного несвідомого і отримати ресурси роду, народу.

Хвилювання викликає сама ідея застосування обрядових ляльок, які є зверненням до магічного мислення. Згідно з уявленнями, що притаманні магічному мисленню, виконання молитов чи жертвоприношень і, зокрема, створення магічних ляльок є дієвими способами трансформації реальності. З такої позиції увесь сенс терапії сходить нанівець – людина отримує (чи думає, що отримає) необхідний результат без трансформації власної поведінки, усвідомлення власних дій, особливостей своєї особистості, лише завдяки магії створення ляльки! І яку мету тоді має така терапія?

Магічне мислення притаманне певному етапу розвитку дитини: дитина вважає свої бажання, надії, думки причинами подій в світі, тому що відчуває навколишній світ як продовження свого «Я», і вірить у всемогутність своїх батьків. Але якщо це спостерігається в дорослої людини, то, скоріше за все, це є психічним захворюванням, чи свідчить про інфантилізм клієнта. Спотворене сприйняття дійсності, ілюзії щодо неї є невротичним механізмом захисту психіки від тривоги, страхів, недосконалості світу [8]. Людині важко сприйняти власну неможливість змінити світ навколо. В таких випадках може спостерігатися інфляція особистості, месіанство, діагностуватися нав'язливість та компульсивно-обсесивні розлади психіки. Дослідники відмічають подібність проявів магічного мислення у дітей, традиційних народностей та психічно хворих людей. І в онтогенезі і в філогенезі людина проходить цей етап розвитку, і повертається на нього в результаті дії на її психіку певних факторів – травматичних подій, психічних хвороб.

Отже, магічна лялька живить фантазії людини щодо власних можливостей впливати на інших, на природу, на суспільство, і в най-

кращому випадку – інфантилізує клієнта замість його розвитку та дорослішання, а в гіршому – може стати тригером для розвитку психотичних станів.

Ситуацію можна посилити, якщо запропонувати клієнтові зробити магічну ляльку, схожу на нього, чи спроектувати на ляльку важливі якості особистості – психологічні ресурси, здатність захищати, турбуватися про себе. Делегування іграшки, ляльці, неживому предмету таких функцій може призвести не лише до її оживлення, наділення її чарівними якостями, а й до «втрати» клієнтом частини Я. Клієнт таким чином відмовляє собі в здатності себе захистити, допомогти, дати раду собі. Відсутність етапу відокремлення ляльки в терапії призведе до інфантизації клієнта, безвідповідальності, пасивності – «Без ляльки я ніхто...», «Як би не лялька...». А якщо з лялькою щось станеться? Що буде з клієнтом?

Отже, арт-терапевт, що працює з магічними ляльками, по суті, не сприяє розвитку клієнта, а викликає його інфантильність, звільняє його від відповідальності за свої дії, позбавляє впевненості в собі, можливостей себе захищати, бути дорослим, активізує магічне мислення, провокує формування невротичних психічних захистів аж до розвитку психотичних станів та психічних хвороб.

Література:

1. *Гребенщикова Л. Г.* Основы куклотерапии. Учебно-методическое пособие / Л.Г. Гребенщикова ; [отв. за вип. Н. М.Горланова]. – СПб.: Речь, 2007. – 80 с.
2. *Грушевський М.* Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Грушевський Марко. – Київ: Либідь, 2006. – 256 с
3. *Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М.* Практикум по креативной терапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева, Т.М. Грабенко. – СПб. : ТЦ «СФЕРА», 2001. – 400 с.
4. *Колошина Т.Ю.* Марионетки в психотерапии / Т.Ю. Колошина, Г.В. Тимошенко. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 192 с.
5. *Малеєва І.В.* Змістовий модуль «Народна лялька» / Укладач: Малеєва І.В. ; [навчально-методичні матеріали]. – Донецьк, 2013. – [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/tank1975/ss-28516650>
6. *Найден О.* Початкова семантика українських народних ляльок та перехід їх обрядових функцій в ігрові // Народна творчість та етнографія. – 1986. – № 1. – С. 13–15.

7. *Найден О.С.* Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. – К.: Арттек, 1999. – 252 с.
8. *Фрейд З.* Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии / Зигмунд Фрейд. – М.: Эксмо, 2018. – 224 с.

АРТ-ТЕРАПИЯ В ЖИТТІ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДЕЙ С ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

**(з досіду роботи у швейцарсько-українському проєкті «Парасолька»
у Вільшанському дитячому будинку-інтернату III-IV ступеню)**

Волкова Людмила,

*старший преподаватель кафедры изобразительного искусства
Института искусств Киевского Университета имени Бориса Гринченко,
член ВОО «Арт-терапевтическая ассоциация» (Киев)*

Арт-терапия принадлежит к числу психосоматических направлений, помогая восстановить здоровую связь между жизненными процессами и душой. В направлении антропософской терапии искусством за основу принимаются оздоровительные (архетипические) образы, оказывающие лечебное и укрепляющее воздействие. Что было особенно важно в арт-терапевтической работе в единственном в Украине Центре-интернате Европейского типа для молодых людей-сирот с ограниченными возможностями в Тячеве Закарпатской области.

Создание Центра стало возможным в рамках швейцарско-украинского проекта «Мережа Швейцарія – Закарпаття / Україна» и благотворительной организации «Комітет Медичної Допомоги в Закарпатті».

В 2009 году 25 девушек и юношей были переведены из Вильшанского детского дома-интерната. Согласно существующей системе в возрасте 18-20 лет выпускников должны переводить в психо-неврологический диспансер, который не адаптирован к приему этой категории подростков. По статистике, подростки, переведенные туда, умирают через 2 – 4 года.

В «Парасольке» же молодые люди могут находиться на протяжении всей жизни на содержании государства. Но Проект направлен на то, чтобы такие люди приобрели навыки для обслуживания себя, интегрироваться в жизнь центра, социализироваться. В течении 7 лет проводилась арт-терапевтическая работа в центре.